

سنت های مضر: پژوهشی جامع در باب ختنه زنان در ایران

نویسنده: کامیل احمدی^۱

چکیده

ختنه زنان شامل تمام اقداماتی است که منجر به بریدن بخش یا تمام قسمت های خارجی دستگاه تناسلی زنان شده و یا به عبارت دیگر، وارد آوردن هر گونه آسیب به دلایل غیر پزشکی به این ناحیه است. ختنه، مصداق بارز خشونت علیه زنان بویژه کودکان و دختران می باشد که در مناطق مختلف دنیا این معضل اجتماعی وجود دارد. در ایران نیز ختنه دختران پدیده ای غیر معمول نیست اما از سوی دولت، وزارتخانه ها و سازمان های مرتبط نادیده گرفته می شود. هدف این پژوهش بررسی جامع ختنه زنان در ایران بود که برای اولین بار در ایران در بازه زمانی ۱۳۸۴ الی ۱۳۹۴ انجام شد. روش این پژوهش توصیفی - پیمایشی و میدانی در سطح کلان بود همچنین ابزار و تکنیک های تحقیق پرسشنامه، مصاحبه و مشاهده مشارکتی بود. نتایج تحقیق بیان می دارد که ختنه زنان در میان اهل تسنن، شاخه شافعی مذهب در بخش هایی از استان های هرمزگان، کرمانشاه، کردستان و آذربایجان غربی از دیرباز رایج بوده و خوشبختانه در سالهای اخیر رو به کاهش نهاده است. یافته های تحقیق حاکی از آن است که مهم ترین دلایل ختنه زنان در این مناطق شامل توجیهات مذهبی و شرعی، عدم آگاهی، تحصیلات پایین و بی سواد، فقر، فرهنگ مردسالارانه و باورهایی در مورد پاکدامنی، بهداشت و زیبایی بوده است. همچنین راهکارهایی به منظور پیشگیری و مقابله با ختنه زنان پیشنهاد شده است که عبارتند از: پذیرش موجودیت ختنه و موضوعیت آن از سوی دولت و وزارتخانه ها مرتبط، انجام اقدامات حقوقی و الزام آور در جهت پیشگیری و مبارزه با آن از سوی دولت و بستر سازی فرهنگی، ورود این الزامات در حوزه قضایی، بهداشتی و آموزشی، اختصاص خدمات بهداشتی ملی و خدمات اجتماعی بویژه در مناطق مذکور که اعتماد بین دولت و مردم شکل بگیرد. حمایت روحانیون و منتقدان دینی از مبارزه با ختنه دختران و صدور فتاوای شرعی مبنی بر غیر شرعی بودن و مضر بودن ختنه دختران و زنان، برنامه ریزی کاربردی برای استفاده از رسانه ها در حوزه مقابله با ختنه زنان و افزایش آگاهی های بهداشتی و روانشناختی، تقویت سازمانهای مردم نهاد و غیردولتی به منظور بستر سازی فرهنگی و آگاهی بخشی در حوزه ختنه دختران.

واژگان کلیدی: خشونت علیه زنان، ختنه دختران، باورهای فرهنگی، مذهب.

^۱ . . محقق مردم شناس و محقق: kameel14@hotmail.com

<http://kameelahmady.com>

مقدمه

طبق کنوانسیون‌ها و قوانین حقوق بشر سازمان ملل، ختنه دختران یا بریدن آلت تناسلی زنان^۲ آئینی است که، که برخی جنبه‌های اساسی حقوق جنسی زنان و کودکان را نقض می‌کند. بر اساس تعریف سازمان جهانی بهداشت^۳ (۱۹۹۷) ختنه زنان عبارت است از کلیه روش‌هایی که منجر به آسیب رساندن یا خارج کردن تمام یا قسمتی از دستگاه تناسلی زنان براساس اهداف فرهنگی یا سایر دلایل غیرطبی می‌شود (تیلور^۴، ۲۰۰۳) در تعریف دیگری بریدن آلت تناسلی زنان، شامل همه روش‌های برداشت جزئی یا کلی از بخش خارجی دستگاه تناسلی زنان بدون دلایل خاص پزشکی می‌باشد (جنتنت^۵ و همکاران، ۲۰۰۹).

سازمان جهانی بهداشت در یک تقسیم بندی، ختنه دختران را در چهار نوع دسته، طبقه بندی نموده است. نوع اول برداشتن کلی یا جزئی کلیتوریس و یا غلفه است (کلیتوریدکتومی)، نوع دوم برداشتن کلی یا جزئی کلیتوریس و لبهای کوچک فرج، با یا بدون بریدن لبهای بزرگ فرج، نوع سوم که به نوع فرعونی هم شهرت دارد، هرگونه تنگ کردن مجرای مهبل با ایجاد یک مهر و موم پوششی با قطع کردن و تغییر مکان دادن لبهای کوچک فرج و یا لبهای بزرگ فرج، با یا بدون بریدن کلیتوریس است و نوع چهارم هرگونه عمل خطرناک دیگر بر روی آلت تناسلی زنان به مقصودی غیر پزشکی. مانند سوراخ کردن، سوزن زدن، شکافتن و غیره. در این نوع ختنه هیچ بافتی برداشته نمی‌شود. معمولاً ختنه توسط زنان سالخورده، ماماها و حتی آرایشگران انجام می‌شود (منیرو^۶ و همکاران، ۲۰۰۰؛ سازمان جهانی بهداشت، ۲۰۰۸). ختنه کردن دختران عواقبی نامطلوبی بر روی سلامت جسم و روان دختران دارد؛ این عمل گاهی زندگی قربانیان را می‌گیرد و گاهی عوارض آن تا پایان عمر گریبان‌گیرشان خواهد بود. از آنجا که ختنه دختران بدون بیهوشی و بدون رضایت آنان صورت می‌گیرد با دردی عظیم همراه است. معمولاً این عمل در محیطی غیربهداشتی بر روی دختران خردسالی انجام می‌شود که عموماً ۴ تا ۱۲ سال دارند. این عمل معمولاً به دست ختنه کنندگان سنتی انجام می‌گیرد. اغلب آنها زنانی هستند که هیچگونه آموزش پزشکی در این خصوص ندیده‌اند و تنها پشتوانه‌شان در این کار تجربه‌ای است که طی سالیان کسب کرده‌اند. آنها برای بریدن از وسایلی چون تیغ ریش‌تراشی، قیچی یا چاقو استفاده می‌کنند و پس از عمل نیز غالباً محل زخم را با نخ و گاهی با سیم می‌دوزند. این عمل نه تنها هیچ گونه توجیه پزشکی ندارد بلکه، بسته به نوع و شدت آن، به برخی عملکردهای اصلی بدن زنان صدمه می‌زند و در طول زندگی عواقبی وخیم برای سلامتی جسم و روان آنان بدنبال دارد، از جمله دردهای شدید، عفونت، آثار سوء در تولد فرزند، دشواری در دفع ادرار، دشواری در انجام عمل جنسی، کاهش چشمگیر لذت جنسی و آسیب‌های روحی و روانی متعدد. ختنه دختران در کشورهای متفاوتی وجود دارد و نمی‌توان بیان

^۲ . Female genital mutilation or Female genital cutting (FGM)

^۳ .WHO

^۴ . Taylor

^۵ . Getnet

^۶ . Meniro

نمود که مخصوص خاورمیانه یا آفریقا، یا فقط در میان مسلمانان، یهودیان یا مسیحیان است. ختنه دختران در میان جوامع مسلمان خاور میانه و در کشورهایی از جمله ایران نیز سابقه‌ای طولانی دارد و این عمل در نواحی جنوبی و غربی کشور ایران معمول است (احمدی، ۲۰۱۶).

در ایران ختنه دختران هنوز موضوع بحث عمومی نیست و به ندرت از آن سخن می‌رود. با وجود روشنگری‌های چند سال اخیر، ختنه دختران در ایران موضوعی مکتوم و محرمانه است، هم پیش از تلاش برای اینکه ایران در فهرست جهانی کشورهایی که دختران را ختنه می‌کنند قرار بگیرد و هم پس از آن. وزارتخانه‌های مربوطه در دولت ایران وجود آن را انکار یا مخفی می‌کنند در اغلب موارد، نمایندگان رسمی یا افراد محلی منکر آن هستند، چون ختنه دختران را عملی مربوط به اهل تسنن می‌داند و نمی‌خواهد خود را درگیر آن کند. بعلاوه، مسئله ختنه دختران تا کنون توجه وزارتخانه‌ها یا دیگر نهادهای دولتی و مردمی نظیر وزارت بهداشت، سازمان بهزیستی یا دانشگاه‌ها را نیز به خود جلب نکرده است. تحقیقات دانشگاهی و یا کارهای عملی در این حوزه بسیار محدود و مربوط به مقطع زمانی محدود و مکانی خاص می‌باشد که بیشتری خبری و از نوع پایان نامه‌های دانشجویی بوده است. عدم توجه مسئولان دولتی و انجمن‌های تحقیقاتی و دانشگاهی به این واقعیت عینی که باعث نقض حقوق دختران و کودکان می‌شود، از دلایل اهمیت و توجه ویژه به این نوع تحقیقات است. نگارنده بر اساس تحقیقات و پژوهش‌های میدانی در این حوزه^۸ در پی پاسخگویی به این پرسش‌ها است که میزان رواج ختنه دختران در ایران به چه صورت است و چه عواملی، موجبات تداوم این اقدام ضد حقوق انسانی را سبب می‌شود و در نهایت چه راهکارهایی برای مقابله با این معضل اجتماعی وجود دارد.

ادبیات تحقیق

منشاء تاریخی ختنه کردن دختران معلوم نیست. محققان خواستگاه جغرافیایی این عمل را اطراف رود نیل در مصر باستان به منظور جلوگیری از بارداری زنان بویژه بردگان و زمان آن را بیش از دو هزار سال قبل می‌دانند. تمدن‌های روم و عرب نیز این عمل را با پاکدامنی و بکارت جنسی پیوند می‌دهند. علاوه بر منشاء تاریخی ختنه این عمل، در دوره معاصر نیز در کشورهای مختلف نیز رخ می‌دهد. به گزارش یونیسف، ختنه دختران عمدتاً در ۲۹ کشور واقع در آفریقا، بعضی کشورهای آسیا و خاورمیانه و نیز میان برخی مهاجران مقیم آمریکای شمالی، استرالیا، خاورمیانه و اروپا رواج دارد. گزارش‌های اخیر یونیسف حکایت از آن دارد که امروزه حدود ۱۳۰ میلیون نفر زن و دختر در سراسر جهان زندگی می‌کنند که قربانی یکی از انواع ختنه دختران بوده‌اند و سالانه حدود دو میلیون نفر نیز به شمار ایشان افزوده می‌شود (یونیسف، ۲۰۱۴). چرایی ختنه

^۷. Ahmady

^۸. نگارنده در دوران تحصیل در کشور انگلستان با برخی سازمانهای غیردولتی بشردوستانه و پروژه‌های شناخته شده سازمان ملل در آفریقا همکاری کرده بود و از این طریق از پروژه‌ها و اقدامات مختلف یونیسف و سازمان ملل برای مبارزه با ختنه دختران در کشورهای مثل سومالی، کنیا، سودان و مصر مطلع شد. همچنین بر اساس خاطرات دوران کودکی درباره ختنه زنان در محل زندگی دوران کودکی، بعد از بازگشت به ایران، فیلم مستند مردم شناختی با عنوان «به نام سنت» تهیه و تدوین نمود. بعد از تحقیقات جامع در باره این پدیده به نگارش کتاب «به نام سنت: پژوهشی جامع در باب ختنه زنان در ایران» و چاپ مقالات پژوهشی در این زمینه پرداخت. آثار نگارنده در سایت شخصی موجود می‌باشد: <http://kameelahmady.com>

دختران کاملاً وابسته به جوامعی است که این عمل در آنجا معمول است. در این جوامع برای توجیه برداشتن بخشی از بدن دختران انواع و اقسام دلایل وجود دارد. این توجیهات پیوند مستقیم دارد با تاریخ و ایدئولوژی این جوامع که بعضاً بر مبنای نابرابری‌های جنسیتی و مهار تمایلات جنسی زنان شکل گرفته اند. نظریه پردازان، انگیزه اصلی ختنه کردن دختران را مهار میل جنسی زنان در جوامع مرد سالار ذکر کرده اند. در برخی موارد آن را نوعی مناسک ورود به بزرگسالی و پیوستن به زنان بالغ دانسته اند. این عمل به دلیل باورهای فرهنگی و مذهبی صورت می گیرد و افراد را به این عمل وا می دارد که اهم آنها عبارتند از: پاکدامنی و حفظ بکارت، دفاع از حیثیت و آبروی خانواده، عمل به دستورات مذهبی سلامت، زیبایی و انگیزه های اقتصادی در ازدواج از جمله گرفتن شیر بها (لیندورفر^۹، ۲۰۰۷؛ احمدی، ۱۳۹۴). اعتقاد بر این است دخترانی که ختنه می شوند در واقع از کودکی به بزرگسالی انتقال یافته اند. بر همین مبنا آنها زودتر ازدواج می کنند. کودکانی که هنوز بزرگ نشده اند و در نقش کودک همسر، در معرض آسیب های جسمی و روانی فراینده قرار خواهند گرفت (احمدی، ۱۳۹۵)^{۱۰}. ختنه کردن دختران سنتی است دیرین که به پیش از اسلام یا مسیحیت برمی گردد، با این همه بسیاری گفتمان‌ها ختنه زنان را به دین ربط می دهند و آن را یکی از الزامات دین اسلام می دانند. درست است که ختنه زنان در برخی کشورهای مسلمان رایج است، ولی باید تاکید کرد که نه در کتاب مقدس و قرآن ذکری از ختنه زنان هست و نه در هیچ یک از متون معتبر مسیحی و اسلامی (روزی^{۱۱}، ۲۰۱۳).

در بخش هایی از ایران که ختنه دختران صورت می گیرد، مذهب و سنت عامل اصلی حمایت از این پدیده می باشد. لازم به ذکر است که در میان بیشتر مسلمانان جهان، ختنه دختران انجام نمی شود. ولی برخی از فرقه های اسلامی از جمله شافعی مذاهب در ایران، این پدیده را نوعی عمل شرعی قلمداد می کنند. قبل از فراگیر شدن اسلام در شبه جزیره عربستان، این رسم در میان اعراب وجود داشته است و در زمان حیات پیامبر اسلام و گسترش اسلام نیز ختنه دختران رایج بوده است. بنابراین، پیش از اسلام ختنه دختران معمول بوده است و مسلم است که پیامبر اسلام، باب ختنه دختران را باز نکرده است. استناد شافعی مذاهب برای شرعی و سنت بودن ختنه دختران، روایتی از کتاب سنن ابو داوود^{۱۲} می باشد که از احادیث ضعیف می باشد^{۱۳} و آنها با استناد به آن روایت که موثق نمی باشد، این اقدام را انجام می دهند. به عقیده سید سابق، از علمای بنام و مولف فقه السنه تمامی احادیث مربوط به ختنه دختران ناموثق است (احمدی، ۲۰۱۶). بحث های

^۹ . Lindorfer

^{۱۰} . نگارنده در حین تحقیق و مشاهدات خود در باب ختنه دختران به این نتیجه دست یافت که ختنه یکی از عوامل موثر در ازدواج زود هنگام کودکان است. بر این اساس پژوهش بعدی خود را در حوزه ازدواج زود هنگام کودکان در ایران انجام داد. این پژوهش بصورت کتاب تحت عنوان "طنین سکوت: پژوهشی جامع در باب ازدواج زود هنگام کودکان در ایران" با زبان های انگلیسی و فارسی منتشر شده است:

Ahmady, K(2017). An Echo of Silence: A Comprehensive Research Study on Early Child Marriage in Iran. www.novapublishers.com/catalog/product_info.php?products_id=62825

^{۱۱} . Rouzi

^{۱۲} . کتاب السنن نوشته ابوداود سلیمان بن اشعث بن اسحاق بن بشیر ازدی (یا اسدی) سجستانی (۲۰۲-۲۷۵ق) است که به نام سنن «ابی داود سجستانی» شهرت یافته است. این کتاب یکی از صحاح سته بوده و از منابع حدیثی بسیار مهم اهل سنت در زمینه عقاید، تاریخ سیره، اخلاق، و فقه می باشد.

^{۱۳} . زنی از زنان مدینه ختنه می کرد، پیامبر صلی الله علیه وسلم به وی متذکر شد که «هرگاه زنان را ختنه کردی مراقب باش که در بریدن مبالغه نکنی، چرا که این امر (عدم مبالغه) هم برای زن و هم شوهرش پسندیده تر است». سنن ابوداود (باب ۱۷۹). روایت (۵۷۱)

زیادی حول این موضوع وجود دارد و بسیاری علمای اسلامی ادله و شواهدی در تقبیح ختنه دختران ارایه داده اند. در سال ۲۰۰۶، کنفرانسی در دانشگاه الازهر قاهره در مصر برگزار شد که بسیاری علمای سرشناس دینی در آن حضور داشتند. در این کنفرانس چنین فتوایی صادر شد که ختنه دختران باید ممنوع شود چرا که عملی خارج از اسلام است. پرفسور علی جمعه، مفتی اعظم مصر در کنفرانس گفت: «ختنه دختران چه از نظر روانی و چه از نظر جسمانی به زنان آسیب می‌رساند برای حمایت از یکی از عالی‌ترین ارزش‌های اسلامی، که همانا آسیب نرساندن به دیگران است طبق فرمایش پیامبر اسلام^{۱۴}، ضرر و زیان رساندن به خود و دیگران جایز نیست و باید عمل ختنه دختران کنار گذاشته شود. وانگهی این عمل را می‌توان تجاوزی علیه بشریت تلقی کرد که مستحق مجازات است». بنابراین می‌توان استدلال کرد که این پدیده نه پشتوانه دینی موثقی دارد و نه از لحاظ حقوق بشری مورد تایید است. ختنه دختران در سال‌های اخیر روند نزولی به خود گرفته است. ارتقای آگاهی و آشنا شدن با دنیای مدرن تغییر زیادی در نگرش مردم به ختنه دختران پدید آورده است و رفتار آنان را بسیار دگرگون کرده است. سازمان‌های فعال در زمینه‌های حقوق بشر و توسعه جهانی، ختنه دختران را مصداقی از خشونت علیه کودکان و دختران می‌دانند. طی دهه گذشته هم در سطح منطقه‌ای و هم در سطح جهانی اقدامات مهمی در این زمینه صورت گرفته است. تاریخ مبارزات علیه ختنه زنان بصورت مشخص به اوایل قرن بیستم با ورود استعمارگران و مبلغان دینی مسیحی در آفریقا باز می‌گردد. آنها ختنه را مخالف با عقاید مسیحی می‌دانستند و باب ممنوعیت ختنه دختران بصورت جدی مطرح شد. در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۶۰ کمپین‌های زنان تشکیل و مخالفت خود را ختنه زنان آشکارا اعلام کردند. در سال ۱۹۷۹ سازمان جهانی بهداشت اولین سمینار جهانی را در این خصوص برگزار کرد. از آن زمان تا کنون تلاش‌های بسیاری در سطح جهان صورت گرفته تا متولیان امر را متقاعد کند ختنه کردن دختران را خاتمه دهند؛ وقتی در سال ۲۰۱۲ مجمع عمومی سازمان ملل ختنه دختران را به عنوان مصداقی از نقض حقوق بشر به رسمیت شناخت، این تلاش‌ها قوتی تازه یافتند. در سال‌های اخیر، ارتقا آگاهی به مدد کمپین‌های اطلاع‌رسانی، آموزشی و ارتباطاتی در کانون اقدامات علیه ختنه دختران قرار داشته است. فعالان برای برقراری ارتباط با توده مردم از هنرهای چون موسیقی، نمایش و فیلم نیز به وفور بهره گرفته اند. علاوه بر این، بخش بهداشت و سازمان‌های حقوق بشری نیز بسیار فعال بوده اند و در برنامه‌های آموزشی خود در مورد حقوق زنان که برای وکلا، قضات و عموم مردم برگزار می‌کنند، بحث ختنه دختران را نیز گنجانده‌اند (احمدی، ۱۳۹۴).

با به رسمیت شناخته شدن تدریجی ختنه دختران به عنوان نقض حقوق بشر، کمپینی جهانی شکل گرفت که هدف آن طرح و وضع قوانین علیه این عمل بود. بسیاری از کشورها اکنون با امضای برخی معاهدات بین‌المللی و منطقه‌ای ناظر به اشکال مختلف تبعیض و خشونت متعهد حمایت از حقوق زنان و کودکان شده اند. برای مثال، از ۲۸ کشور آفریقایی که دختران را ختنه می‌کنند قریب به ۱۷ کشور قوانینی دارند که مشخصاً ختنه دختران را منع می‌کند. اغلب کشورهای میزبان مهاجران کشورهای که دختران را ختنه می‌کنند نیز قوانین خاصی در باب ختنه دختران وضع کرده اند. برخی

^{۱۴}. لاضرر و لاضرار فی الاسلام

کشورهای اروپا مثل بریتانیا، سوئد، نروژ و بلژیک قوانین خاصی وضع کرده‌اند که این عمل را جرم می‌داند. درحالی که کشورهای دیگری نظیر فرانسه ذیل برخی مواد کلی‌تر قوانین کیفری به ختنه دختران رسیدگی می‌کنند. اما در کشورهای خاورمیانه به دلیل ضعف قوانین منع ختنه، تلاش برای مبارزه با این اقدام نتوانسته به نتیجه مثبتی نایل گردد. این موضوع از سوی مسئولین کاملاً نادیده گرفته شده و از سوی آنها انکار می‌شود و بیان می‌کنند که به علت محدود بودن این پدیده اقدامی انجام نمی‌شود و بیان نموده‌اند که که کانون این موضوعات در آفریقا و کشورهای می‌باشد (مصاحبه رئیس انجمن علمی مددکاران با خبرنگار جهان نیوز، ۱۳۸۸). در خاورمیانه ختنه دختران موضوعی است که در زمره محرمات یا امور به اصطلاح تابو قرار دارد و به طور رسمی به وجود این عمل اذعان نمی‌شود. بالطبع، تصویب و اجرای قانون علیه چیزی که وجود آن به رسمیت شناخته نمی‌شود موضوعیت ندارد. با این همه، برخی دولت‌ها علیه ختنه دختران اقداماتی صورت داده‌اند^{۱۵}. در ایران به دلیل فقدان حمایت دولتی و فقدان گروه‌های غیردولتی سازمان یافته مبارزه با ختنه دختران از این هم دشوارتر است. در قوانین موجود ایران بطور مشخص ذکری از ختنه دختران نیست، حقوق ایران از زنان در برابر ختنه حمایت نمی‌کند. هیچ گونه قانونی برای مجازات ختنه تعیین نشده است اما ذیل برخی قوانین می‌توان مثله کردن بدن را قانوناً تحت پیگرد قرار داد و مجازات کرد که می‌توان به منشورهای حقوق و مسئولیتهای زنان ناظر به حق حیات، تمامیت بدنی، حمایت از زنان در برابر قربانی شدن، حق سلامت ذهنی و جسمانی و حمایت از زنان در برابر خشونت‌های خانوادگی اشاره نمود. با این همه از آنجا که اکثر این قوانین جسته گریخته اجرا می‌شوند، دشوار بتوان مواردی یافت که دعای قربانیان ختنه در دادگاه به نتیجه رسیده باشد (علوی^{۱۶}، ۲۰۱۵).

روش تحقیق

روش تحقیق توصیفی - پیمایشی و در سطح کلان و بر اساس روش گردآوری داده‌ها، تحقیق از نوع کیفی و کمی بود. روش گردآوری بصورت میدانی و ابزار گردآوری داده پرسشنامه که بر اساس پرسشنامه استاندارد سازمان ملل، تدوین شده بود. تکنیک‌های تحقیق مشاهده مشارکتی و مصاحبه بوده است. بازه زمانی این پژوهش از سال ۱۳۸۴ الی ۱۳۹۴ بوده است. براساس تحقیقات و بررسی‌های جامع در کل کشور، مشخص شد که ختنه زنان در شمال غرب، غرب و جنوب ایران در میان اهل سنت شافعی مذهب رواج دارد. بعد از بررسی‌های جامع، زنان و دختران در چهار استان هرمزگان، کرمانشاه، کردستان و آذربایجان غربی به عنوان جامعه آماری تحقیق انتخاب شد. در استان‌های مذکور، شهرها و روستاهایی که ختنه دختران در آن رایج بود شناسایی و به عنوان میدان تحقیق انتخاب گردید و از افراد بومی که آموزش دیده بودند در مصاحبه و تکمیل روند تحقیق استفاده شد و برای اولین بار ۱۰۰۰ مصاحبه برای بررسی موشکافانه و آموزش دادن به اهالی درباره ختنه دختران، در چهار استان هرمزگان، کرمانشاه، کردستان و آذربایجان غربی انجام شد. روش تجزیه و تحلیل

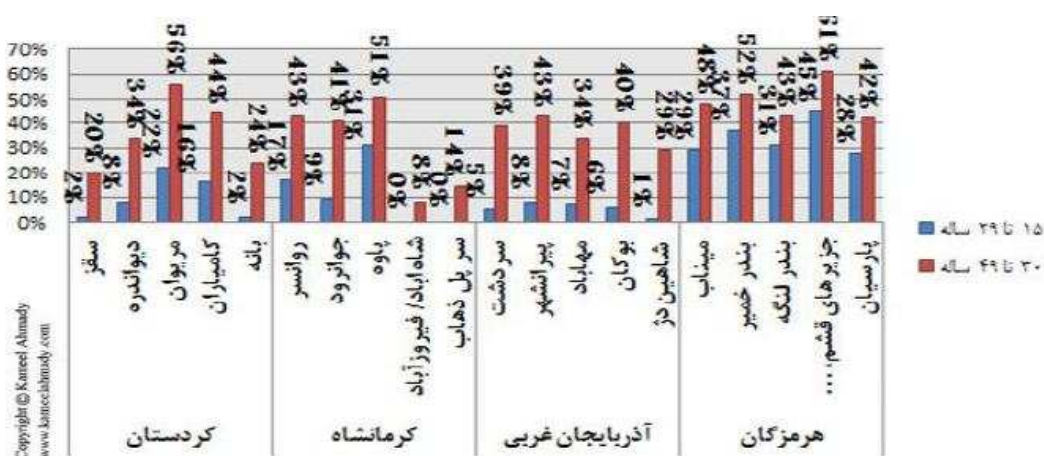
^{۱۵}. حکومت خودمختار کردستان عراق برای مقابله با ختنه دختران قانونی به تصویب رسانده است.

اطلاعات در سطح توصیفی با استفاده از نمودارها و فراوانی و درصدها بوده است و همچنین تحلیل های استنباطی و تفسیری از یافته ها صورت گرفت.

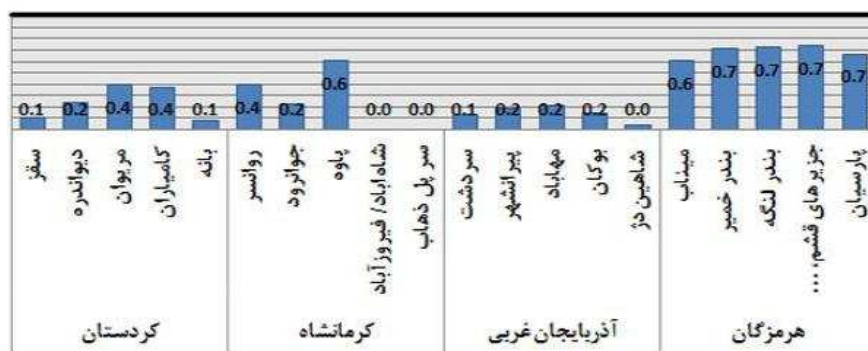
یافته های تحقیق

بررسی های میدانی نشان داد که در استان های هرمزگان، کرمانشاه، کردستان و آذربایجان غربی ختنه دختران در بخش شافعی مذاهب رواج دارد. یافته ها و مشاهدات حاکی از آن است که نوع اول ختنه یعنی برداشتن غفله که همان پوست ارتجاعی و پوشاننده کلیتوریس است، در این استان ها رایج است. یافته های این تحقیق نشان می دهد که عواملی همچون سن، تحصیلات، مذهب، بضاعت خانواده، نگرش مردان نسبت به ختنه، وجود ختان ها بر ختنه دختران تاثیر دارد که هر کدام از عوامل به صورت جداگانه ارزیابی و تشریح می شود. همچنین در راستای اهداف تحقیق مداخله ای آزمایشی به منظور مقابله با ختنه دختران صورت گرفت که نتایج آن بیان می شود.

۱- تاثیر سن بر ختنه دختران

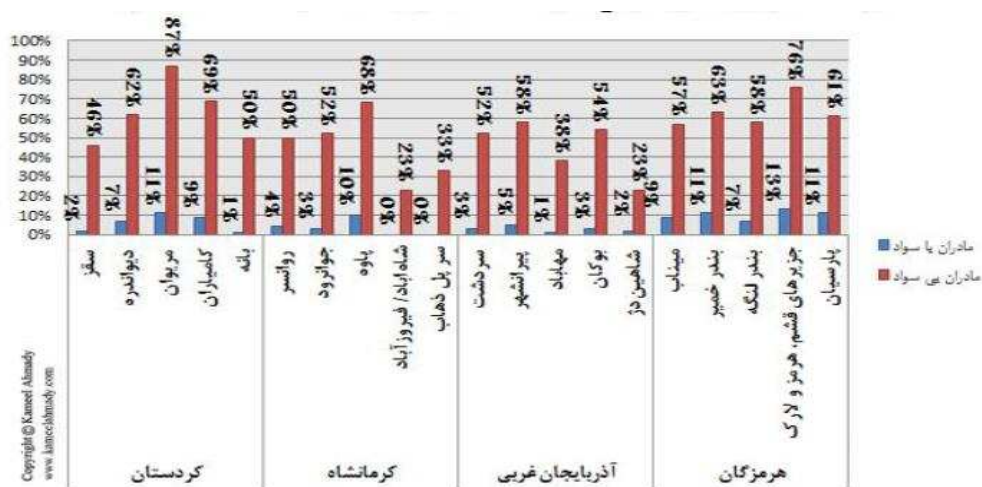
نمودار ۱. درصد زنان ختنه شده در گروه ۱۵-۲۹ ساله و ۳۰-۴۹ ساله

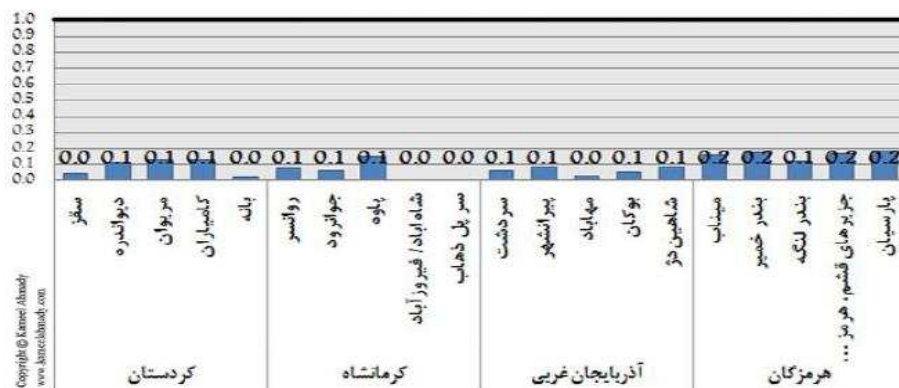
نمودار ۲. نسبت ختنه زنان ۱۵-۲۹ ساله نسبت زنان ۳۰-۴۹ سال

نمودارهای فوق نشان می دهد که درصد دختران ختنه شده در برخی از روستاهای استان هرمزگان زیاد است، بطوری که در برخی روستاهای جزایر قشم و هرمز به میزان ۶۰ درصد و در روستاهای پارسیان به کمترین میزان خود، یعنی ۳۱ درصد می رسد. در قسمت های شمالی این استان از ختنه دختران خبری نیست. استان کرمانشاه در رتبه دوم قرار دارد. در برخی روستاهای پاره ختنه زنان ۵۱ درصد است. در استانهای کردستان و آذربایجان غربی این رقم بالنسبه کم است. نتایج حاکی از آن است که تعداد زنان ختنه شده در بازه سنی ۳۰ - ۴۹ سال بیشتر از زنان ختنه شده ۱۵ تا ۲۹ سال است. در از برخی روستاهای استان هرمزگان و جزیره قشم ۶۰ درصد زنان ۲۹ تا ۴۹ ساله ختنه شده بودند؛ از سوی دیگر، بنظر می رسد ختنه دختران در منطقه لکستان کرمانشاه انجام نمی شود و این عمل در آن منطقه منسوخ شده است و در آنجا هیچ موردی از ختنه در میان دختران بین ۱۵ تا ۲۹ سال مشاهده نشد. بدین ترتیب نتایج بدست آمده نوید روندی امید بخش را می دهد، بدین معنا که میزان ختنه دختران در هر چهار استان رو به کاهش است. مثلاً در پیرانشهر واقع در آذربایجان غربی، این میزان در میان نسل جوان کمتر از ۱۰ درصد است. به همین ترتیب در جوانرود واقع در همان استان، شاهد کاهش شدید از ۴۱ درصد در میان زنان مسن تر به ۹ درصد در میان دختران و زنان جوانتر هستیم. در برخی از روستاهای روانسر نیز این کاهش شدید و از ۴۳ درصد به ۱۷ درصد است. نسبت معکوس بین سن و رواج ختنه دختران نشان می دهد زنانی که ختنه شده اند از آسیب های این عمل آگاه هستند. نتایج تحقیقات حاکی از این بود که نسل جدید نسلی آگاه تر است و برای پیش بردن زندگی خود تفکری از آن خود دارند. بدین ترتیب، وقتی زوجی ازدواج می کنند ترجیح می دهند دخترشان در معرض آسیب هایی که زنان نسل های قبل قرار می گرفتند، نباشد.

۲- تأثیر تحصیلات بر ختنه دختران

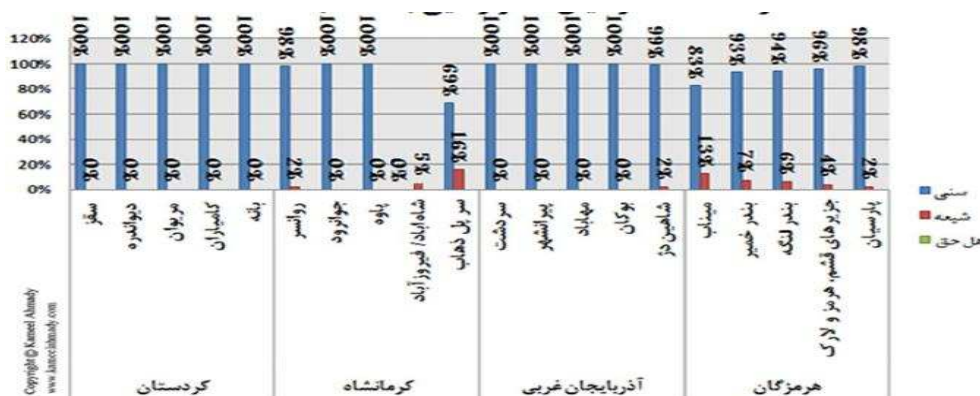
نمودار ۳. درصد مادران باسواد و بی سواد که حداقل یک دختر ختنه شده دارند

نمودار ۴. نسبت ختنه دختران مادران با سواد به بی سواد

یافته ها حاکی از آن است که داشتن مادر تحصیل کرده تاثیر چشمگیری دارد بر اینکه دختر وی ختنه شود یا نه. بنا به یافته های موجود می توان دید که تحصیلات یک زن از عوامل مهم موثر بر تصمیم گیری در مورد ختنه دختر اوست. تحقیقات و نیز گفتگو با زنان نشان داد که زنان دارای تحصیلات عالی ترجیح می دهند دخترانشان را قربانی این عمل نکنند و هرچه تحصیلات مادر کمتر باشد، احتمال بیشتری دارد از سنت های مضر همچون ختنه پیروی کند و این عمل را یک هنجار اجتماعی یا تکلیف شرعی بحساب آورد. اما در میان برخی از زنانی که تحصیلات عالی داشتند نیز گاهی مشاهده شد که یکی از دختران خود را ختنه کرده اند، هرچند که میزان این مورد در چهار استان یا بسیار اندک بود یا اصلاً هیچ موردی یافت نشد. داده های جمع آوری شده از مناطق کردنشین حاکی از آن است که بر اثر بالا رفتن سطح تحصیلات این عمل روندی نزولی داشته است. یافته ها همچنین نشان می دهند که زنانی که تحصیلات عالی دارند بطور کلی احتمال کمتری دارد که از ختنه دختران حمایت کنند، در میان مصاحبه شنودگان کمتر از ۲۰ درصد به این کار متمایل بودند. با این حال، برای این که چنین نگرش هایی در عمل منشاء اثر شوند، زنان نیز باید توانمندتر گردند.

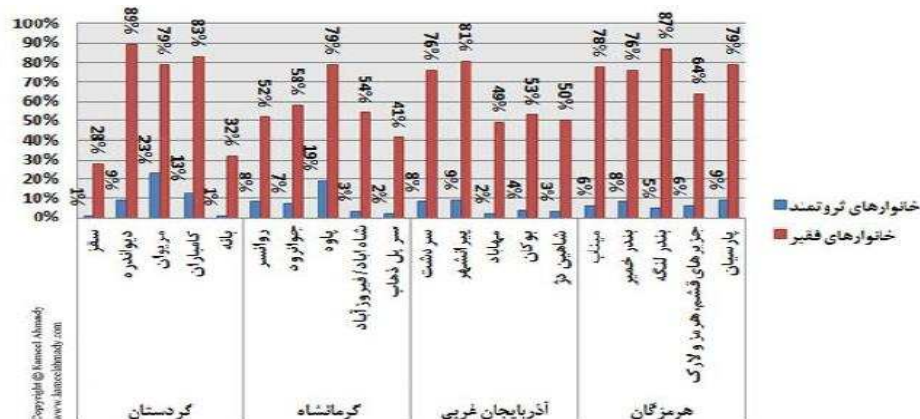
۳- تاثیر مذهب بر ختنه دختران

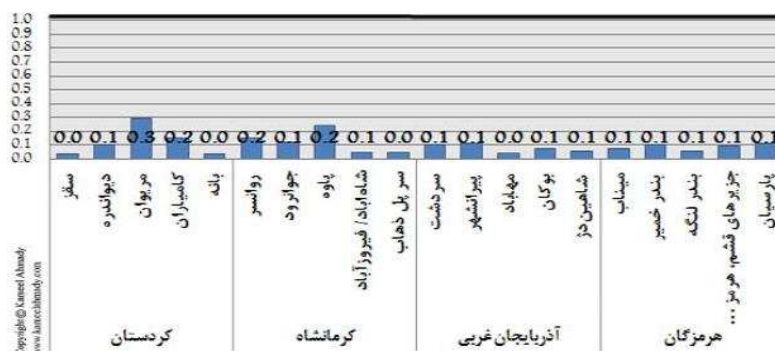
نمودار ۵. نسبت زنان ختنه شده بر اساس مذهب

از نظر شیعیان که اکثریت ایران را تشکیل می‌دهند این عمل منسوب به اهل تسنن است و آنها آن را از واجبات دینی خود بحساب نمی‌آورند. یافته‌های این پژوهش در خصوص وجود این آیین در میان اهل تشیع نشان می‌دهد که گردهای شیعه مذهب، دختران را ختنه نمی‌کنند و در آذربایجان غربی نیز، در روستاهای شاهین دژ، تنها ۲ درصد شیعیان به این عمل اقدام می‌کنند. در روستاهای لکستان و سر پل ذهاب نیز میزان انجام این عمل در میان شیعیان به ترتیب ۴ و ۵ درصد است. در استان هرمزگان، در روستاهای منتخب، موارد اندکی از ختنه دختران در بین شیعیان ثبت شده که نشان می‌دهد ختنه دختران در بین برخی روستاهای شیعه مذهب مجاور با اهل سنت هرمزگان، هر چند اندک وجود دارد.

۴- تاثیر بضاعت مالی بر ختنه دختران

نمودار ۶. در خانواده های فقیر و ثروتمند با حداقل یک دختر ختنه شده

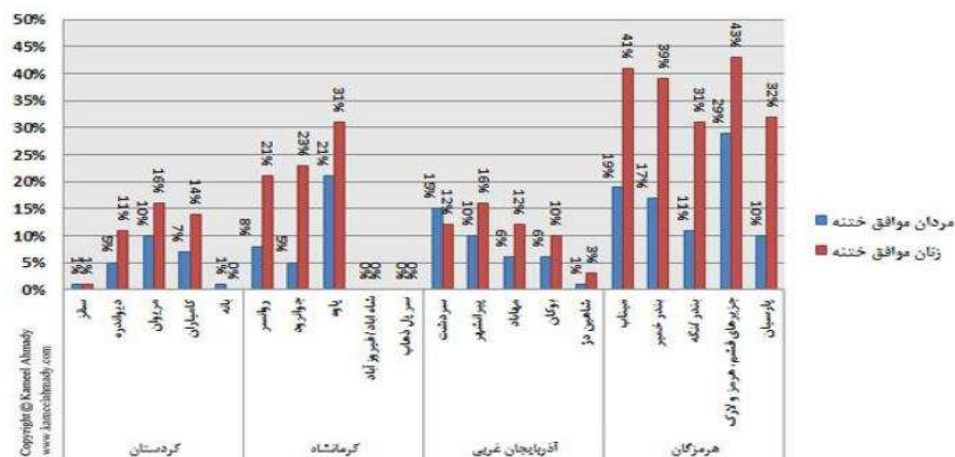

نمودار ۷. نسبت زنان ختنه شده بر اساس بضاعت مالی

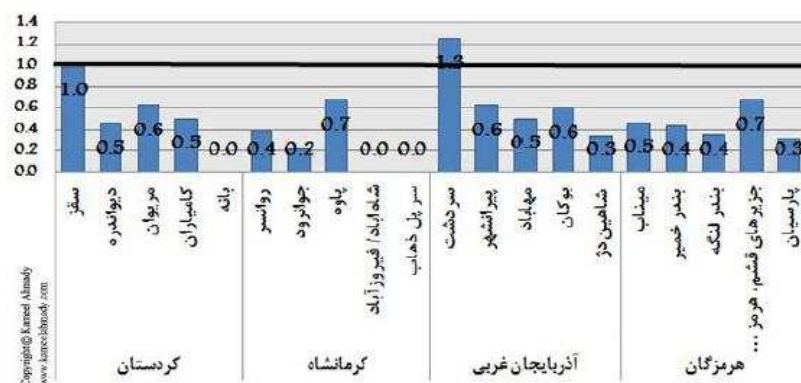
همانطور که نمودارها نشان می‌دهند، میزان ختنه دختران در میان زنانی که از خانواده‌های با بضاعت هستند، در مجموع کاهش می‌یابد. ولی نسبت بین بضاعت خانواده و ختنه دختران همواره یکسان نیست. رواج ختنه در بین زنان با بضاعت این چهار استان، کمتر از ۱۵ درصد بود. یافته‌ها نشان دادند که در این چهار استان مورد بررسی، رواج ختنه دختران در

خانواده‌های با بضاعت همگون است. تنها در روستاهای مریوان در استان کردستان و روستاهای پاوه در استان کرمانشاه این میزان در میان خانواده‌های با بضاعت، زیاد و به ترتیب ۲۳ و ۱۹ درصد بود. در حالی که در بقیه مناطق کمتر از ۱۵ درصد بود. وضع مالی خوب، دسترسی خانواده‌های با بضاعت را به زندگی، تحصیلات، موقعیت و دانش بهتر تسهیل می‌کند و در نتیجه ذهنیت آنها در مورد زندگی متفاوت است. با وجود این، در میان خانواده‌های با بضاعت هم هستند کسانی که هنوز بر ختنه کردن دختران اصرار دارند.

۵- نقش نگرش مردان و زنان بر ختنه دختران

نمودار ۸. درصد توافق زنان و مردان به ختنه

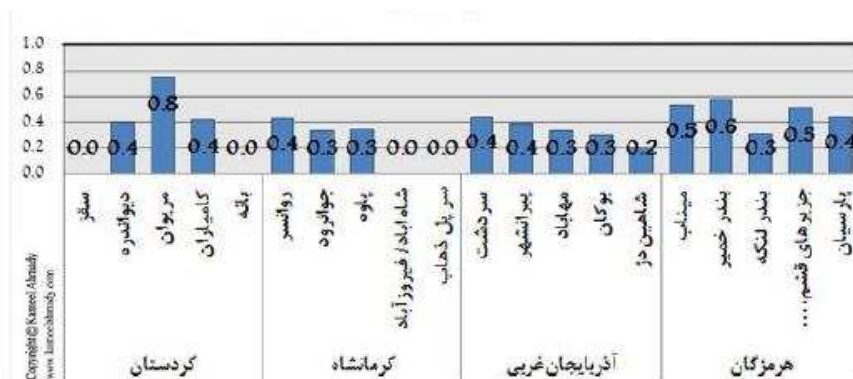

نمودار ۹. نسبت توافق با ختنه دختران بر حسب جنسیت

داده‌ها نشان می‌دهد که فرد تعیین‌کننده در تصمیم‌گیری برای ختنه کردن دختران غالباً مادر یا مادر بزرگ آن دختر و در مواردی نیز یکی دیگر از زنان فامیل هستند. نظر مردان نیز موثر است، ولی غالب نیست. اعداد نشان می‌دهند که میزان حمایت زنان از ختنه دختران، در هرمزگان و جزایر قشم، هرمز و لارک به بالاترین میزان خود، ۴۴ درصد می‌رسد. در حالی که همین رقم در نزد مردان ۳۳ درصد است. در پاوه و جوانرود کرمانشاه حمایت از ختنه دختران کمتر و میزان آن

در میان زنان ۲۱ درصد و در میان مردان کمتر از ۱۰ درصد است. نتایج حاکی از آن است که علیرغم ماهیت مردسالارانه‌ی جامعه، ختنه زنان عملی زن بر زن و پنهانی بوده و مردان بصورت مستقیم در اجرای آن دخالتی ندارند. با وجود این، زنان تحت فشار نامریی مردسالاری قرار دارند و ناگزیر از تداوم بخشیدن به این سنت هستند.

۶- تاثیر نوع ختان بر ختنه دختران

نمودار ۱۰. نسبت توافق با ختنه دختران بر اساس ختان ها

یکی دیگر از عوامل موثر بر تداوم ختنه دختران، درآمد ختنه کننده‌هایی است که در این جوامع حضور دارند و اجرتی که در قبال این عمل دریافت می‌کنند تنها منبع درآمد زندگی آنهاست بعضی از ختان‌ها این کار را بدون اجرت و به علت ثواب و اعتقادات مذهبی خود انجام می‌دهند. در ایران سه دسته افراد دختران را ختنه می‌کنند: کولی‌ها، بی‌بی‌ها (قابله‌ها) و اعضای خانواده، در عمل زنان مسن‌تر خانواده. رویه عمل در هر استان متفاوت است. در هرمزگان غالباً ختنه کننده‌های سنتی از جمله بی‌بی‌ها مجری کار هستند و در برخی منطقه‌ها اعضای خانواده نیز ممکن است در این عمل مشارکت کنند. در آذربایجان غربی، ختان‌ها غالباً گروه‌های کولی هستند که بطور غیرقانونی از کردستان عراق به استان آذربایجان غربی می‌آیند و همانجا می‌مانند. این گروه‌ها از ختنه دختران درآمد خوبی دارند. اینها عمدتاً روش‌های بهداشتی بکار نمی‌بندند و باعث ایجاد انواع و اقسام بیماری‌ها می‌شوند. در کنار گروه‌های کولی، بصورت پراکنده ختنه کننده‌های سنتی و اعضای خانواده نیز این عمل را انجام می‌دهند. در روستاهای کرمانشاه و کردستان غالباً ختان‌های سنتی مجری عمل هستند همچنین در برخی روستاها گروه‌های کولی و بی‌بی‌ها نیز مشغولند. عمل ختنه با وسایلی چون تیغ، سنجاق یا چاقو و بدون بیهوشی و بیحسی انجام می‌گیرد و هیچ تصویری از ختنه پزشکی و بهداشتی وجود ندارد.

مداخله‌های آزمایشی

بعد از گردآوری داده‌های اولیه به منظور کاهش میزان ختنه دختران در مناطق فارسی زبان جنوب کشور و مناطق کرد زبان غرب ایران طرح‌های آزمایشی به منظور مقابله و کاهش ختنه دختران اعمال شد. این اقدامات در دو سطح بود. در سطح اول دستیاران آموزش دیده که از مناطق جامعه هدف بودند با زنان چهره به چهره در خانه‌هایشان و در مراسمی

همچون جلسات قرآن، عروسی و ختم و از این قبیل تجمع ها ارتباط برقرار می کردند و زمانی که اعتماد دو طرفه شکل می گرفت، به بحث درباره ختنه می پرداختند و در باره عوارض جسمانی و روانی ختنه آگاهی رسانی می شد. در سطح دوم کانون توجه کار از تامین مراقبت های پزشکی و روانی به آگاه کردن مردم از مسائل ختنه دختران تغییر کرد و از جمله قسمتی از کار به برقراری ارتباط با متولیان و رهبران دینی و اجتماعی و جلب حمایت آنان اختصاص داده شد. بعد از بررسی مداخلات آزمایشی به مناطقی که این دو سطح اقدامات صورت گرفته شده بود، مراجعه شد. مشاهدات و مصاحبه ها حاکی از آن بود که آگاهی زنان در این باره بیشتر شده و حاضر نبوده اند دخترانشان ختنه شوند و همچنین روحانیون و منتقدان محلی برای مقابله با این موضوع به اقناع رسیده بودند و در مراسمات مذهبی و دینی بر غیر شرعی بودن آن تاکید می کردند. از علایمی که می توان نشانه کاهش ختنه در این مناطق دانست، کم شدن ختان ها بود. بعضی از آنهايي که این کار را ترک کرده بودند یا در قید حیات نبودند، کسی جایگزین آنها نشده بود.

بحث و نتیجه گیری

به اعتقاد بسیاری، ختنه دختران عملی است که در گوشه و کنار دنیا برای تحت انقیاد درآوردن زنان به نام فرهنگ و مذهب انجام می شود. علیرغم اینکه این عمل از سوی اسلام تحمیل نشده و در سایر ادیان نظیر مسیحیت، یهودیت و ادیان بومی آفریقایی نیز وجود دارد، ولی برخی با نسبت دادن ختنه به اسلام، علی خصوص در کشورهای مسلمان، سعی در ملزم کردن دختران به انجام آن دارند. استفاده از مذهب در انجام ختنه دختران، هدف دیگری را نیز برآورده می سازد که همان منکوب کردن میل زنان است. به شکل طعنه آمیزی زنان خود نقش مهمی در تداوم این عمل دارند. با اینکه عمده تاً آفریقا را می توان مرکز ختنه دختران قلمداد کرد، اما مطالعات بسیاری نشان داده اند که ختنه دختران تنها محدود به آفریقا نیست و در خاورمیانه، آسیا، در بین مهاجران استرالیا، نیوزلند، کانادا، اروپا و امریکا نیز رواج دارد. به عبارت دیگر باقی کشورها نمی توانند نسبت به این معضل بی توجه باشند. چرا که با حرکت مهاجران برای تشکیل زندگی های جدید در اقصی نقاط دنیا، این عمل هم منتشر می شود. در ایران ختنه دختران چیز تازه ای نیست. با این وجود عدم دسترسی به اطلاعات، باعث نامیری بودن آن در عمل می شود. همچنین از سوی دولت این پدیده انکار و مکتوم می گردد و از سوی وزارتخانه ها و سازمان های مرتبط نادیده گرفته می شود و موضوعیت ندارد، بنابراین هیچ گونه پشتوانه صریح قانونی برای مبارزه با آن هم وجود ندارد. همچنین از آنجا که کل ماجرا نوعی تابو است، اهالی نیز در این مورد سکوت اختیار کرده اند.

این تحقیق برای اولین بار بصور موشکافانه و دقیق به بررسی ختنه و میزان رواج آن در ایران و زوایای پید و پنهان آن می پردازد. داده های این تحقیق، نشان می دهند که بالاترین میزان ختنه دختران در استان هرمزگان صورت می گیرد و در استانهای غرب و شمالغرب ایران یعنی کرمانشاه، سنندج و آذربایجان غربی که دارای مذهب شافعی هستند، وجود دارد. ختنه دختران نقشی اساسی در ساختارهای قدرت فرهنگی و اجتماعی دارد و مقاومت در برابر اجرای آن نیازمند تلاشی فراگیر و مداوم است. در ایران نیز مانند سایر کشورهای دیگر روند نزولی این پدیده را شاهد هستیم. ارتقای آگاهی و آشنا شدن با دنیای مدرن، دسترسی به اینترنت، گوشی های هوشمند و شبکه های اجتماعی مجازی، گزارشهای خبری، کمپین

های اطلاع رسانی، آموزش های صحیح غیر رسمی محلی، چاپ کتاب، مقاله، مصاحبه، طرح و بیان موضوع در کنفرانس های بین المللی از جمله عواملی است که شرایط سیر نزولی این پدیده را فراهم نموده است. نسل جوان تر، تحصیلات بالاتری دارند و آگاه تر از گذشته می باشند و تمایل ندارند فرزندانشان را ختنه کنند. نگرش مردان نیز برای اولین بار مورد سنجش قرار گرفت. این عمل از سوی زنان بر خود زنان اعمال می شود ولی فرهنگ مردسالاری نیز نقش ویژه ای در تداوم این سنت مضر دارد. مذهب از عوامل اصلی مشروعیت بخشیدن و در نهایت ترویج این معضل اجتماعی می باشد. ختنه به اسلام مرتبط داده شده است در حالی که منشاء تاریخی آن به مصر و تمدن های باستان بر می گردد و در قرآن و کتب مقدس به آن اشاره ای نشده است. یافته ها حاکی از آن است که بر اساس روایتی دست دوم^{۱۷}، این عمل پشتوانه شرعی و مذهبی پیدا کرده است. بر این مبنا مذهب از عوامل تداوم ختنه دختران می باشند. بر سر این موضوع در میان روحانیون اختلاف نظرهایی وجود دارد ولی اکثراً اجتماع بر این دارند که این عمل بر مبنای قاعده لاضرر نباید اجرا گردد. بنابراین روحانیون و منتقدان دینی از مهم ترین عواملی هستند که می توانند با غیرشرعی اعلام نمودن ختنه دختران، با این پدیده مبارزه نمود. ختان ها که عموماً زانی پیر هستند نیز از عوامل اصلی تداوم این عمل می باشند. ختان ها بیشتر ختنه را نه بر مبنای شرعی بلکه به منظور کسب در آمد انجام می دهند. طرح مداخله آزمایشی نیز بیانگر این موضوع بود که از راه اقناع و گفتگو و آگاهی رسانی و همچنین حمایت منتقدان دینی و محلی می توان رواج این سنت مضر و خشونت علیه زنان را کاهش داد.

برای مبارزه و مقابله با این معضل اجتماعی که طبق کنوانسیون های سازمان ملل مصداق بارز خشونت جنسی علیه زنان بویژه دختران و کودکان می باشد باید اقدامات جدی صورت بگیرد. این اقدامات مستلزم همکاری همه جانبه و استفاده از تجربیات جهانی می باشد. حضور روح تغییر در خود جامعه و رویکردهای توسعه اقتصادی اجتماعی جامع، موثرترین عوامل در شکل گیری تغییرات ماندگار هستند. تمام گروه های اجتماعی، مردان، زنان، جوانان، فعالان صحنه سلامت، رهبران دینی و غیر دینی و مقامات محلی، همه با هم در ترک گفتن عمل ختنه دختران نقش دارند. کار کردن در کنار هم، چون دینفعانی مشترک المنافع، جامعه را قادر به دستیابی به چیزهای بزرگ می سازد. یک رویکرد همه جانبه که همزمان با برآورده سازی نیازهای بنیانی و دغدغه های اصلی، متمرکز بر موضوعات مرتبط با بهداشت و حقوق نیز باشد که بنظر می رسد متداول ترین حربه ممکن است. بعلاوه ظرفیت جوامع باید تقویت شود تا در کنار پذیرش تغییر، از درون نیز توانمند شوند. به منظور مقابله و پیشگیری از ختنه پیشنهاد می شود که دولت بر وجود ختنه دختران در ایران صحنه بگذارد و آن را به عنوان مصداق نقض حقوق زنان تایید کند و یک برنامه کارآمد مبتنی بر حقوق و اقدامات الزام آور طراحی نماید. اقدامات دولت باید وارد حوزه آموزش و بهداشت شود آن هم به نیت حفاظت از دختران و اشاعه اطلاعات در مورد این عمل. همچنین ضروری است که دولت معاهدات حاضر بین المللی که مناسب شرایط هستند را تصویب کند و به معاهداتی که

^{۱۷}. أن امرأة كانت تختن بالمدينة، فقال لها النبي صلى الله عليه وسلم: "لا تُنْهَكِي؛ فَإِنَّ ذَلِكَ أَحْظَى لِلْمَرْأَةِ، وَأَحَبُّ إِلَى الْبَعْلِ" «هرگاه زنان را ختنه کردی مراقب باشد که در بریدن مبالغه نکنی، چرا که این امر (عدم مبالغه) هم برای زن و هم شوهرش پسندیده تر است». سنن ابوداود (باب ۱۷۹). روایت (۵۷۱)

قبلاً پیوسته است، عمل نماید. ارائه خدمات بهداشتی از طریق خانه‌های بهداشت در روستاها و ارائه خدمات اجتماعی برای بخش‌ها و روستاهایی که به شهرها دسترسی ندارند یا دسترسی محدودی دارند و برای آنها منابع ویژه تدارک ببینند. نقش رهبران دینی برای توقف ختنه دختران، از جمله عوامل بسیار تاثیرگذار است. بنابراین لازم است آنها را متقاعد کرد تا ختنه دختران را ممنوع اعلام کنند و امکان تداوم مبارزه گروه‌های مذکور برای پایان دادن به ختنه دختران را فراهم کنند. توانمند سازی روانشناختی زنان ختنه شده توسط مشاوران و پزشکان حرفه ای و آموزش دیده از دیگر عوامل مقابله می باشد. رسانه ها از راه‌های دیگر مبارزه با ختنه زنان می باشند. با استفاده از ظرفیت رسانه ها به ویژه شبکه های اجتماعی نوین مجازی می توان، درآگاه سازی مردم و پیشگیری گام‌های موثری برداشته شود. سازمانهای غیردولتی و سازمان‌های مبتنی بر جوامع محلی باید توسعه کمی و کیفی یابند تا بتوانند نقش‌شان به‌عنوان عوامل تغییر را به‌گونه‌ای موثر ایفا کنند. به دلیل آنکه ختنه دختران درمیان اهل سنت صورت می‌گیرد و مذهب رسمی کشور تشیع می باشد، یک نوع عدم اعتماد و همکاری در مناطق سنی نشین نسبت به دولت وجود دارد. فقدان همکاری و اعتماد مانعی عظیم بر سر راه تشکیل کمپینی برای مبارزه با ختنه دختران است. فعالان درون این مناطق و مسئولان دولتی موظف به مشخص کردن این تفاوت‌ها و همکاری با یکدیگر هستند. دولت باید فکری بیاندیشد و از پتانسیل های محلی و بومی استفاده کند تا اعتماد و اطمینان مقامات و رهبران محلی را جلب کند و به این ترتیب، آنها نیز تلاشهای دولت برای پایان دادن به ختنه دختران را ارج نهند.

منابع

- احمدی، کامیل (۱۳۹۴). به نام سنت: پژوهشی جامع در باب ختنه زنان در ایران، تهران: نشر شیرازه.
- احمدی، کامیل (۱۳۹۵). طنین سکوت: پژوهشی جامع در باب ازدواج زودهنگام کودکان در ایران، تهران: نشر شیرازه
- رئیس انجمن علمی مددکار اجتماعی ایران (۱۳۸۸). آمار ختنه دختران در ایران جدی نیست. دسترسی از طریق: <http://jahannews.prra.html4t97t.ak9>
- Ahmadi.K. In the Name of Tradition: Female Genital Mutilation in Iran. Un CUT / VOICES Press: [://www.amazon.com/Name-Tradition-Female-Genital](http://www.amazon.com/Name-Tradition-Female-Genital)
- Ahmady, K(2017). An Echo of Silence: A Comprehensive Research Study on Early Child Marriage in Iran. www.novapublishers.com/catalog/product_info.php?products_id=62825
- World Health organization,1997:female Genital Mutilation Geneva ,Switzerland: world Health organization
- Taylor V. Female genital mutilation: cultural practice or child abuse?. Pediatric Nursing 2003 Feb; 15(1):31-3
- Getnet M,wakgariD,2009:prevalence and associated factors of female genital sectional study: BMC public Health,g:264mutilation among Somali refugees in eastern E Ethiopia: a cross
- World Health organization,2008 Eliminating female genital mutilation: an interagency statement UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO,UNFPA,UNHCHR,UNICEF,UNIFEM,WHO.Geneva, Switzerland.
- Meniro G, Medsci M, Hecht B, Hopkins M. Female circumcision: at our doorsteps and beyond. Primery Care Update Ob/Gyn 2000; 7:231- 7
- UNICEF 2014a. Female Genital Mutilation & Cutting [Online]. Available: <http://data.unicef.org/child-protection/fgmc>
- Lindorfer, S. 2007. Sharing the pain of the bitter hearts: Liberation psychology and gender-related violence in Eastern Africa, LIT Verlag Münster.
- Rouzi, A. A. 2013. Facts and controversies on female genital mutilation and Islam. European Journal of Contraception & Reproductive Health Care, 18, 10-14.
- Alawi, I. & Schwartz, S. 2015. Female Genital Mutilation a Growing Problem in Iran. Available from: <http://www.weeklystandard.com/blogs/female-genital-mutilation-growing-problem-iran>